

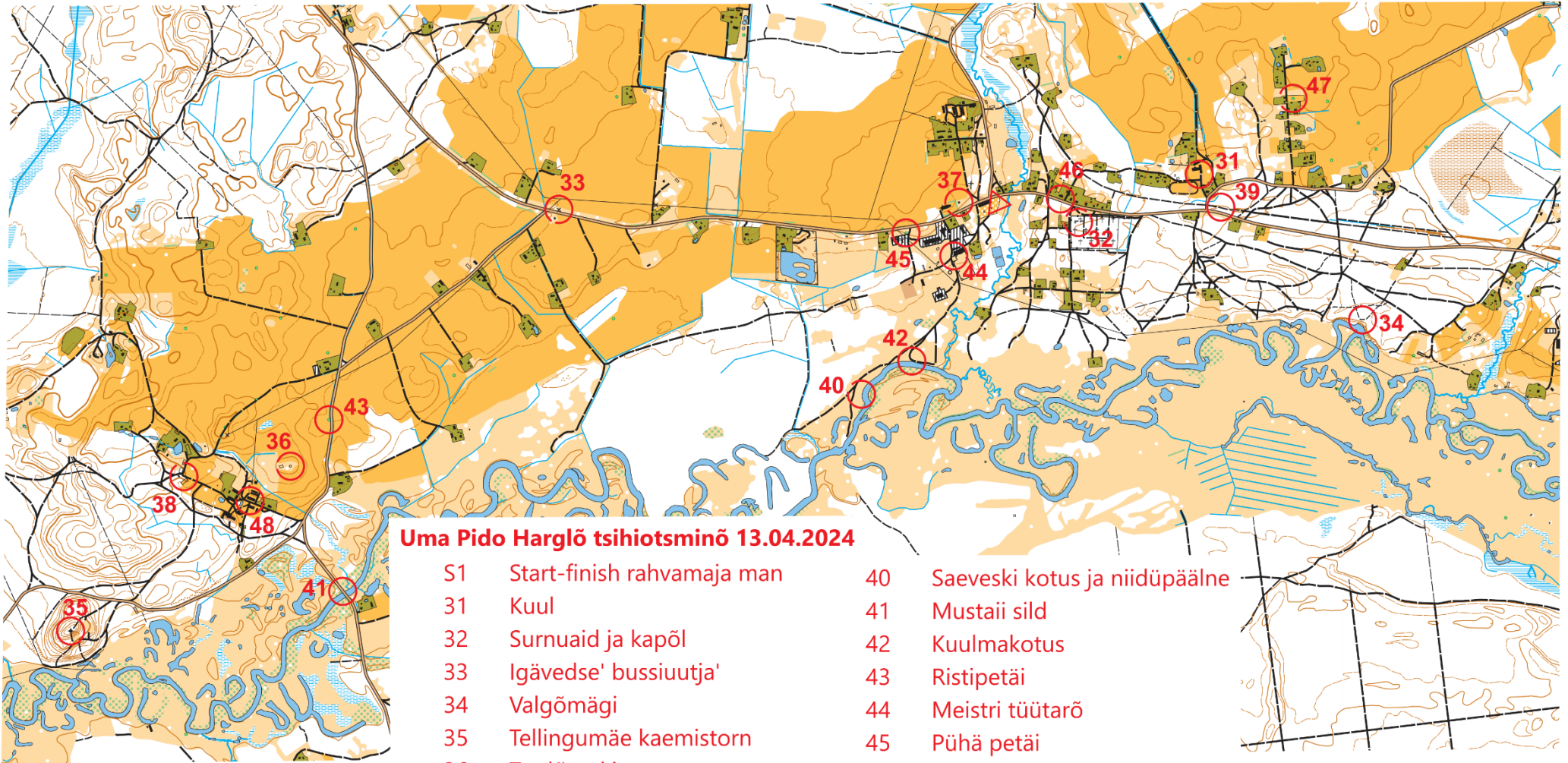
LÖVVÄMI TII UMALÕ PIDOLÕ!

UMA PIDO
TSIHIOTSMISÕMÄNG

OK VÕRU

1:20 000
H 5 m

Kaart: OK Võru, Lauri Sild
Alus: Maa-amet
Rajameister: Sixten Sild

Uma Pido Harglõ tsihiotsminõ 13.04.2024

S1	Start-finish rahvamaja man	40	Saeveski kodus ja niidupäälne
31	Kuul	41	Mustaii sild
32	Surnuaid ja kapõl	42	Kuulmakotus
33	Igävedse' bussiuutja'	43	Ristipetäi
34	Valgõmägi	44	Meistri tüütärõ
35	Tellingumäe kaemistorn	45	Pühä petäi
36	Tuulõveski	46	Vana aptiik
37	Mälestuskivi ja kerik	47	Tammõkülä tamm
38	Mõisa päämaja	48	Tall-tõllakuur
39	Raudtiijaama kotus		

UMA PIDO

TSIHLOTSMISÕMÄNG

HARGLAN 13.04.2024

31. KUUL

Kooliharidust om seon kandin annõt 1688. aastast pääle. Tuul aol oll' tan köstrikuul. Parhilla' om Harglõn põhikuul-latsiaid. Koolin käü 49 last ja latsiaian 20 last. Koolin om 15 oppajat, a näide kuurmus om egälütel esisugunõ. Edimädsen klassin om säidse last, a ütsändä klassi lõpõtas seo aasta kats last. Koolimajan omma viil küläraamadukogu ja Valga valla Taheva teenuskeskus.

KOOL

Kooliharidust on siinkandis antud alates 1688. aastast, kui siin tegutses köstrikuul. Praegu on Hargla kool põhikool-lasteaed, kus õpib 49 last ning lasteaia käib 20 last. Erinevate koormustega töötab koolis 15 õpetajat. 1. klassis õpib seitse õpilast. 9. klassi lõpetab käesoleval õppeaastal kaks õpilast. Koolihoones asuvad ka külaraamatukogu ning Valga valla Taheva teenuskeskus.

32. SURNUAID JA KAPÕL

Harglõ surnuaid tetti siia' 1773. aasta paiku. Vana surnuaid oll' kerigu man. Kapõl ehitati 1781. aastal. Sinnä' om matõt kindralmaior Gotthard Wilhelm von Wassermanni pere', kiä om sääl ao joosul muumias muutunu. Täpsempä teedüst and teedüstahvli. Surnuaida saa sisse minnä' esierälidse värte kaudu, midä paiklik rahvas kuts käärkambrõs. Sääl hoiõtas surnuaian tarvilikkõ asju, a sääl võidas pitä' ka koolnu ärsaatmis-tseremooniat. Harglõ surnuaia vanna jakku om matõt **Lepä Alfred** (1900–1984), kiä opsõ keriguopõtajas, a skandaalõ peräst Talliinan es saa' tä tuud ammõtit petä'. Lepp oll' Mõnistõ muusõumi vallalõtegiä. Tä pidäsi luku alastõlla-kultuurist ja kirut' Eesti edimädsse tävvelidse tuura söögi raamadu. Vahtsõdõ jakku om matõt **Käärmanni Alfred** (1922–2010), kiä om üts tunnõtumpi Eesti mõtsavelli, Harglõ kerigu kellämehe poig. Timä om kirutanu mõtsavelle käsiraamadu ja ka tõisi raamatit mõtsavelles olõmisõst.

KALMISTU JA KABEL

Hargla surnuaed asutati 1773. aasta paiku. Vana surnuaed oli kiriku lähedal. Siin asuvasse kabelisse, mis ehitati 1781. aastal, on maetud kindralmajor Gotthard Wilhelm von Wassermanni perekond, kes on seal aja jooksul mumifitseerunud. Täpsemalt saate kabeli kohta lugeda juuresolevalt stendilt. Surnuaeda saab siseneda väravarajatise kaudu, mida kohalik rahvas kutsub nimetusega *käärkammõr*. Seal hoitakse surnuaias vajaminevaid esemeid, ent seda võidakse kasutada ka surnu väljasaatmiseks. Hargla surnuaia vanasse ossa on maetud **Alfred Lepp** (1900–1984), kes õppis kirikuõpetajaks, ent skandaalide tõttu Tallinnas ei saanud seda ametit pidada. Oli Mõniste muuseumi asutaja. Harrastas nudismi ja kirjutas Eesti esimese vegantoiduraamatu.

Uude ossa on maetud **Alfred Käärman** (1922–2010), üks tuntumaid Eesti metsavendi, Hargla kiriku kellamehe poeg. Ta on kirjutanud metsavenna käsiraamatu ja teisi raamatuid metsavendlusest.

33. IGÄVEDSE' BUSSIUTJA'

Pink-kuju "Igävedse' bussiuutja'" om puutüümeistri Rattasepa Andrese edimäne tüü bussipiätüisi pinke sarjast. Bussiuutmispinke saa nätä' Võru-Valga suurtii pääl viil Saru Lavvavabrigu, Kalli, Taheva, Lannamõtsa ja Koikkülä piätüisin.

Meistri tege puukuiõ uman Harglõ tüükuan. Timä tettüid puukuiõ löüd täämbädsel aol mitmõst Eestimaa paigast.

Andrese tüükoda om punkt nr 44.

Kae' ka www.puuskulptuurid.ee ja FB-lehte [Puuskulptuurid.ee](https://www.facebook.com/puuskulptuurid.ee).

IGAVESED BUSSIOOTAJAD

Pink-skulptuur "Igavesed bussiootajad" on puutöömeister Andres Rattasepa esimene kätetöö bussipeatuste pinkide sarjast. Bussiootepinke kohtab Võru-Valga maanteel veel Saru Lauatehase, Kalliküla, Taheva, Laanemetsa ja Koikküla bussipeatuses.

Meister valmistab puuskulptuure oma Hargla töökojas. Tema vaimustavaid taieseid leiab tänaseks paljudest Eestimaa paikadest.

Andrese töökoda asub punkt nr 44.

Vt ka www.puuskulptuurid.ee ja FB-lehte [Puuskulptuurid.ee](https://www.facebook.com/puuskulptuurid.ee)

34. VALGÕMÄGI

Valgõmägi om Mustai kalda liivakivimüür. Tuu om 3,5 m korgõ ja 38 m pikk. Viipind om merepinnast 54 m. Egi tege tan käänäkit. Liivakivi om helle. Liivakivimüürü seen om lahe', kost juusk vällä läte'.

Valgõmäelt om hää kaia' Mustai kondu (niitü).

Rahvaperimüse perrä om Valgõmäel ollu' kerik ja mäe all omma elänü vana'juuda', kiä kiskuva' inemiisi ekkõ. Tuust om väega hään paigapäälitsen keelen kõnõlnu Kalli külä konaginõ inemine Nurmõ Emmi (s. 1887).

Kullõ' tast: https://www.eki.ee/murded/kiiker/keeleyhid/hargla_kj.html

VALGEMÄGI

Valgemägi on Mustjõe kalda liivakivipaljand. Paljandi kõrgus on 3,5 m ja pikkus 38 m. Jõgi on siin tugevasti looklev, veepinna kõrgus merepinnast on 54 m. Paljandi moodustab hele põimjaskihiline liivakivi. Paljandis on lõhetaoline koobas, millest väljub allikas.

Valgemäelt avaneb kaunis vaade Mustjõe pärandniidule.

Rahvapärimüse järgi on Valgemäel olnud kirik ja mäe all on elanud vanajuudad, kes kisuvad inimesi jõkke. Sellest on suurepärasel kohalikus keeles pajatanud kunagine Kalli küla elanik Emmi Nurm (s. 1887). Kuula siit:

https://www.eki.ee/murded/kiiker/keeleyhid/hargla_kj.html

Valgõmäe liivakivimüür

35. TELLINGUMÄE KAEMISTORN

Olõd jõudunu Koiva-Mustaii maastigukaitsõala pääl olõja Tellingumäe kaemistorni otsa. Tellingumäe tipu korgus merepinnast om 92 m, suhtõlinõ korgus mäe alt tippu om 30 m. 29 m korgõ kaemistorn om metallist ja vahtsõnõ. Tast saa nätä' Mustaii kondu ja Põhja-Läti. Tellingumäel omma viil RMK laagriplats ja tulõtegemiskotus. Tellingumäelt nakasõ' pääle mitmõ' tähistedü' jalgrattati'.

Tast üte kilumeetri peräst lõunõõdagu tsihin juusk Mustjõgi Koiva jõkkõ. Koiva om Eesti-Läti piirijõgi 22 km pikkudsõlt.

Koiva-Mustaii maastigukaitsõala pääl om esisugumaidsi taimi ja eläjit, nigu kikkapuu, võsu-liivsipul; ijätsirk, sinisiibtsirk jt. Hariligult keväjä om Mustaii veeren suurvesi ja niidü' jääse' vii ala.

TELLINGUMÄE VAATETORN

Olete jõudnud Koiva-Mustjõe maastikukaitsealal asuva Tellingumäe vaatetorni tippu. Tellingumäe tipu kõrgus merepinnast on 92 meetrit, suhteline kõrgus (mäe jalamilt tippu) on 30 meetrit.

Tellingumäel asub RMK laagriplats ja lõkkekoht ning 29 meetri kõrgune metallist uus vaatetorn, kust avaneb imeline vaade käärunise Mustjõe luhtadele ja Põhja-Lätile.

1 km kaugusel Tellingumäest edelas ühineb Mustjõgi Koivaga (Gauja), mis on 22 kilomeetri ulatuses Eesti-Läti piirijõeks. Tellingumäe jalamilt algavad mitmed tähistatud jalgrattarajad. Koiva-Mustjõe maastikukaitseala floora ja fauna on väga liigirikkad ja siin esineb mitmeid haruldasi liike, nt kikkapuu, võsu-liivsipul; jäähind, siniraag jt. Harilikult kevaditi tuleb Mustjõgi üle kallaste ja ujutab üle kogu luha.

36. TUULÕVESKI

Tuulõveskist omma alalõ õnnõ kivisaina' ja paiguldõ krohvi.

Tuulõkivi om ollu' kolmõkõrdnõ ja krohvit edeküllega. Taa om ehitet maakivist ja savikivvest 19. aastagasaa keskpaigan. Seen olõ-õi inämb midägi alalõ, massina' omma häönü.

Tuulõveski om osa Lõuna-Eesti kunagi ütest suurõmbast Taheva mõisaansamblist. Veski om mõisasüämeest kavvõmbal nurmõ pääl.

Mõisakompleksi osa' omma päält tuulõveski viil päähoonõ' (varõmin), ait (varõmin), ijäkeldri, kaalukoda, karjahuuv müüruga, keldri, tall-tõllakuur, viinaküük, viinakeldri ja kavvõmbal mõtsavahi maja kõrvalhuunõga. Lähembält saa mõisa kotsilõ lukõ' punktini nr 38.

TUULEVESKI

Tuulikust on säilinud kivist kehand koos krohvi fragmentidega.

Tuulikul on olnud kolm korrust ja krohvitud fassaad. See on ehitatud maakividest ja tellistest tõenäoliselt 19. sajandi keskel. Interjöörid koos veskimehhanismidega on hävinud.

Tuuleveski kuulub Lõuna-Eesti kunagi ühte silmapaistvamasse Taheva mõisaansamblisse. See paikneb mõisasüdamest eemal põllul.

Mõisakompleksi kuuluvad lisaks tuulikule peahoone (varemeis), ait (varemeis), jääkelder, kaalukoda, karjakastell, kelder, tall-tõllakuur, viinaköök, viinakelder ja metsniku elamu koos kõrvalhoonega. Lähemalt saab kõigega tutvuda punktis nr 38.

37. KIVIKERIGU TEGEJÄ MÄLESTÜSKIVI JA KERIK

Hargla kerik om harilik neogooti maakerik. Parhillaanõ kivist kerik sai valmis 1821. aastal. Kerikut ehitedi 1811–1822, ku keriguopõtajas oll' Eesti Piibliseldsi luuja ja keeletiidlane Heinrich Georg von Jannau.

Edimäne keriguhoonõ' ehitedi ümbre 1873–1874, ku kerikulõ tetti suurõmba' aknõ', korgõ ja illus tahvlistiiliga lagi, kivist korgõ torn ja ehitedi manu apar altariruum üten võidukaariga. Alalõ omma jäänü vana' välisussõ' ja aknõkujundus. Kerikun seen om nikõrdõt altar maaliga. Kerigu ehtes omgi Emil Jacobsi (1802–1866) maal „Risti päält mahavõtminõ“, miä sai Londonin altarimaalõ võistlusõl kuldmedäli. Kae' kerikudõ sisse, uss om tiikäjile vallalõ.

KIVIKIRIKU RAJAJA MÄLESTUSKIVI JA KIRIK

Praegune kivist kirik valmis 1821. aastal. Kirikut ehitati 1811–1822, kui kirikuõpetajaks oli Eesti Piibliseltsi asutaja ja keeleteadlane Heinrich Georg von Jannau. Hargla kirik on tüüpiline neogooti maakirik. Esialgne hoone ehitati ümber 1873–1874, kui kirikule tehti suuremad aknad, kõrge ja kaunis tahvelstiilne lagi, kivist sale torn ning juurdeehitusena avar altariruum koos võidukaarega. Säilinud on algupärased välisused ning aknakujundus. Kirikus asub nikerdatud altar maaliga. Kiriku ehe on Emil Jacobsi (1802–1866) maal „Ristilt mahavõtmine“, mis pälvis Londonis altarimaalide võistlusel kuldmedali. Kiika kirikusse sisse, uks peaks olema teeliste avatud!

38. TAHEVA MÕISA PÄÄMAJA

Taheva mõisa (saksa keeles *Taiwola*) oll' rüütlimõis. Mõisaumanigõs omma ollu' Delwigi', Koskulli' ja Wulfi'. Taheva vakust om edimäst kõrda nimmat 1541. aastal. Mõisakotus om parhilla' ammõtligult Tsirgumäe külän. Parhillanõ Taheva nimi om pantu raudtiijaama ja mõtsapunkti kottalõ Kaaramõisadõ. Taheval om ollu' rahvakiilne nimi Taivakülä. Kotussõnimeuurja Fastrõ Mariko meelest tulõ nimi sõnast *taive + -la*, miä om tähendänü ii käändmise kotust ja oll' tuuperäst tähtsä punkt viitiid piten liikmisõl. Taheva lähukesel lättki Mustjõgi Koiva ja tuud viitiid Riiga om tarvitõt viil 20. aastasaalgi. Mõisa kotsilõ saat lähembält lukõ' teedüstahvli päält.

Taheva mõisa päämaja 1920. aastidõ lõpul.

NB! Umbõs 100 m siist õdagu tshin minnen lõvvät esierälidse vällanägemisega šitake-siini kasvatusõ.

TAHEVA MÕISA PEAHOONE

Taheva mõis (saksa keeles *Taiwola*) oli rüütlimõis Võrumaal Hargla kihelkonnas. Mõisaomanikeks on siin olnud Delwigid, Koskullid ja Wulfid.

Mõisa on esmamainitud 1627. aastal. Praegu kannab mõisakoht ametlikult Tsiirgumäe küla nime ja praegune Taheva nimi on nihkunud raudteejaama ja metsapunkti kohale Kaaramõisasse.

Taheval on olnud rahvakeelne nimi Taivakülä. Kohanimeuurija Mariko Fasteri arvates tuleb nimi aga sõnast *taive* + *-la*, mis on tähendanud jõe käänukohta ja oli tähtis punkt veeteed pidi liikumisel. Taheva lähedal suubub Mustjõgi Koivasse ja seda veeteed Riiga on kasutatud veel 20. sajandilgi.

Lähemalt saate suurejoonelise mõisaansambli kohta lugeda juuresolevalt infostendilt.

Taheva mõisa härrastemaja 1920. aastate lõpul.

NB! Umbes 100 m siit lääne suunas leiate iseäraliku väljanägemisega šiiitake-seente kasvanduse.

39. HARGLÕ RAUDTIIJAAM

Seon kotussõn oll' Harglõ raudtiijaam Valga-Mõniste-Ape-Alüksne-Gulbene kitsidõ rüüpidega raudtii pääl. Jaamahuunõs oll' vabahussõa-aignõ vakun, konh üten otsan oll' uutmisruum ja tõsõn otsan jaamakõrraldaja elämine.

Niikutsut Liivi raudtii ehitamisega nakati pääle 1898. aastal. Eesti pinna pääl oll' tuust raudtiist 47 kilumeetrit. Raudtii panti kinni' 1970. aastal, a üts lõigukõnõ Alüksnest Gulbeneni Lätimaal tüütäs täämbädseni edesi ja om turistõlõ kaemisõs.

Vana raudtiitammi pääle om tett matkarada "Rohelidsõ' rüüpe". Rada lätt mõtsu ja nurmi piten ruusa- ja pinnasõteid müüdä.

Lähembält loe' teedüstahvli päält.

HARGLA RAUDTEEJAAM

Siin asus kunagi Valga-Mõniste-Ape-Alüksne-Gulbene kitsarööpmelise raudtee Hargla raudteejaam. Jaamahooneks oli vabadussõjaaegne vagun, mille ühes otsas oli ooteruum ja teises otsas jaamakorraldaja kodu.

Nõndanimetatud Liivi raudtee ehitamist alustati 1898. aastal. Alaline liiklus 1903. aastal. Eesti territooriumil kulges sellest raudteest 47 kilomeetrit. Kuigi suurem osa sellest raudteest suleti juba 1970. aastal, töötab Alüksne-Gulbene lõik peamiselt turistidele suunatud atraktsioonina tänaseni.

Enamik vanast raudteetammist kasutusele võetud matkarajana, mis kulgeb läbi metsade ja põldude valdavalt vaiksetel kruusa- ja pinnasteedel – vaata ka matkarada "Rohelised rööpad".

Lähemalt saab lugeda juuresolevalt infotahvilt.

40. SAEVESKI KOTUS JA NIIDÜPÄÄLNE

Saeveskist omma alalõ õnnõ varõmö'. Vesi om uhtunu osa vundamenti ekkõ. Palgi' parvõtõdi veskide ekõ müüda.

Ümbretsõõri paistus Koiva-Mustaii maastigukaitsõala perändniit. Perändniite kujunõmisõl om suurt rolli mängnõ eläjide karjataminõ. Eläjit karjatõdas tan viil nüüdki ja tuud või ka täambädse matka aol nätä'.

SAEVESKI KOHT JA PÄRANDNIIT

Selles paigas näete kunagise saeveski varemeid.

Palgid parvetati saeveskisse jõge mööda. Vee-erosiooni tõttu on osa vundamenti jõkke varisenud.

Asute Koiva-Mustjõe maastikukaitseala pärandniidul. Pärandniidud on tuntud oma liigirikkuse poolest. Pärandniitude kujunemisse on andnud suure panuse kariloomade karjatamine, mida märkate kindlasti ka tänasel matkal.

41. TAHEVA SILD MUSTAII PÄÄL

Taheva sild üle Mustaii sai valmis 1909. aastal. Sild tetti kõrda 1992. aastal. Tii lätt tast Koivaliina (Gaujiena) Lätti.

Ravvast sild maantii pääl om esieräline, selle et hariligult tetti sääntse' silla' raudtii pääle. Piä säänesama – Raudsild – omgi siist 10 km hommugu tsihin Sarun, kon Valga-Gulbene raudtii läts Mustastiist üle. Täambädsel pääväl om tuu kah maantiisild.

TAHEVA SILD MUSTJÕEL

Taheva sild üle Mustjõe valmis 1909. aastal. Sild renoveeriti 1992. aastal. Maantee viib siit Koivaliina (Gaujiena) Lätti.

Maanteeasillana on rauast sild unikaalne, sest sellised ehitati reeglina raudteele. Sarnane sild – Raudsild – asubki siit 10 km ida poole Sarus, kus kunagine Valga-Mõniste-Ape kitsarööpmeline raudtee ületas samuti Mustjõe. Tänapäeval on ka too rauast sild kasutusel maanteeasillana.

42. KUULMAKOTUS

Seo om Mustaii kuulmakotus, kon suvõl om vesi ohukõnõ ja om võimalik jalaga üle ii minnä' vai massinaga läbi sõita'.

Rahvas kõnõlõs seost kotussõst säänest luku. Päält pikkä tüüpäivä sõitsõ traktorist V. J. tsommin pääga kuuvalgõl üül kodu poolõ. Kuulmakotussõn imestänü tä, et kae', joba asfalt ja käändse traktori piki jõkõ sõitma. Viil sõs, ku vesi kabiini tull', sai tä umast viast arru. Sõs ronisi miis traktori katussõ pääle ja nakaś api hõikma...

KOOLMEKOHT

Siin asub Mustjõe koolmekoht, kus tänu madalale veele on suvisel ajal võimalik jalgsi jõge ületada või sõidukiga läbi sõita.

Rahvasuu räägib sellest kohast järgmist lugu. Pika tööpäeva järel sõitis traktorist V. J. napsusena kuuvalgel õöl koju. Koolmekohas imestas: "Näe, juba asfalt" ja keeras traktori piki jõge. Alles siis sai veast aru, kui vesi kabiini tuli. Ronis mees katusele ja hõikas abi järele...

43. VESKIMÄE RISTIPETÄI

Veskimäe ristipedäjä üts rist om lõigat noorõlt koolnu mehe mälestüses 2009. aastal.

Ristilõikamisõ kommõ' om seon kandin elläv. Umbõs 10 km Võru poolõ om Saru-Harglõ ristimõts satu ristega. Tuu om üts suurõmbit ristimõtsu Vanal-Võrumaal.

Ku koolnut surnuaida viidi, lõigati vanastõ õks rist puu sisse, selle et usuti, et hing eläs puu seen edesi. Usuti viil, et ristist edesi ei pääse' hing kodu käüma.

VESKIMÄE RISTIMÄND

Veskimäe ristimänni üks rist on lõigatud noorelt surnud mehe mälestuseks 2009. aastal.

Komme on siin kandis elav. Umbes 10 km Võru poole asub Saru-Hargla ristimets sadade ristidega, mis on Vana-Võrumaa üks suuremaid.

Surnut surnuaeda viies lõigati vanasti ikka rist puu koore sisse, sest usuti, et hing elab edasi puus ning samuti usuti, et ristist edasi ei pääse hing koju käima.

44. MEISTRI TÜÜTARÕ

Hoonõ' om ehitet nõvvukogu aol sovhoosi tüükuas. Täämbädsel pääväl toimõndas tan puutüümeisteri Rattasepa Andres, kiä tege puust kuiõ. Tan paistus hulga jälgi meistri tegemiisist.

Andrese käe all sündünü puukuju' omma mitmõn seo kandi bussipiätüsen (kae' nt punkti nr 33). A ka mitmõn tõsõn Eestimaa paigan lövvüs timä tettüid kuiõ.

Kae' ka www.puuskulptuurid.ee ja FB-lehte Puuskulptuurid.ee

Ka sa' võit telli' hindäle Andrese käest ummamuudu puukuju!

MEISTRI TÖÖKODA

See hoone on rajatud nõukogude ajal ühismajandi töökojaks.

Täna sel päeval toimetab siin puutöömeister Andres Rattasepp, kelle kireks on puuskulptuurid. Näete siin rohkesti märke tema tegevusest.

Meister Andrese käe all sündinud skulptuurid on kaunistamas paljusid ümberkaudseid bussipeatusi (vt näiteks punkt nr 33), samuti leiab tema vaimustavaid taieseid paljudest teistest Eestimaa paikadest.

Vt ka www.puuskulptuurid.ee ja FB-lehte puuskulptuurid.ee

Telli unikaalne puuskulptuur Hargla meistrit!

45. HARGLÕ PÜHÄ PETÄI

Pühä petäi ehk Harglõ ohvripetäi, kutsut ka Puugipedäjäs, om pühä puu.

Perimüs kõnõlõs puust niimuudu: „Harglõ tii veeren ollõv üts sääräne petäi, kon eläse' seen puugi'. Tuud tohe-i kiäki maha' raku'.“

Petäi kasus kerigu mant õkva üle tii. Ku kerikun om laulatus, mindäs õks ka pühäpuu ossõ külge linte köütmä.

1959. aastal om graafik Kangilaski Ott tennü pedäjäst kuivnõgõltehnikan graafilidsõ lehe „Vana petäi Harglõn“.

HARGLA OHVRIMÄND

Pühä petäi ehk Hargla ohvrimänd, kutsutud ka Puugipetäi, on püha puu.

Pärimus räägib puust muuhulgas nii: „Hargla tee ääres olevat üks selline mänd, mille sees elavad puugid. Seda ei tohi keegi maha raiuda.“

Ohvrimänd asub kirikust üle tee. Kui kirikus on laulatus, käiakse ka pühäpuu okstele linte sidumas.

1959. aastal on graafik Ott Kangilaski teinud kuivnõeltehnikas graafilise lehe „Vana pedajas Harglas“.

46. VANA APTIIK

Edimäne ammõtlik teedüs apteegi kotsilõ Harglõn om peri 1896. aastast. Harglõ aptiik oll' edimäne aptiik Eestin, miä oll' tett maalõ.

Seon majan naas aptiik tüütämä 1927. aastal ja panti kinni' 2018. Viimäne aptiikri oll' Tiku Lagle.

VANA APTEEK

Esimesed ametlikud teated apteegi kohta Harglas pärinevad 1896. aastast. See oli esimene maal asutatud apteek Eestis.

Selles hoones alustas apteek tööd 1927. aastast. Apteek suleti 2018. Viimane apteeker oli Lagle Tikk.

47. TAMMÕKÜLÄ

Ammõtligult om Tammõkülä Harglõ külä osa. Seo kant oll' edimält käsitüüliisi ja maalda' mehhi külä, a nakaš joudsadõ kasuma edimädse Eesti vabariigi aigu, ku Saru lavvavabrigu direktri tekk' taha' savikivivabrigu. Nuu' varõmö' omma viil alalõ.

Külä sümbol om tamm, miä andsõ küläle ka nime.

Seon külän omma juurõ' kirämehele Hargla Indrekul, kiä käü siin sakõstõ. Külän suvitas ka trummimiis Atso Marko, kiä löüdsõ uma talu maiõ päält esierälidse pronksist sõanuiapäa, miä om arvada' peri 12.–13. aastasaast.

TAMMÕKÜLÄ

Ametlikult on Tammõkülä Hargla küla osa. See oli alguses käsitöölise ja maatameeste küla, mis hakkas kasvama eelmise Eesti vabariigi ajal, kui Saru lauavabriku direktor rajas sinna tellisetehase. Tellisetehase varemed on alles.

Küla sümbol on tamm, mis andis ka külale nime.

Selles külas on juured kirjanik Indrek Harglal, kes käib siin suviti. Külas suvitab ka trummar Marko Atso, kes leidis oma talu maadelt haruldase pronksist sõjanuiapea, mis arvatakse pärinevat 12.–13. sajandist.

Tammõküläst lövvet pronksist sõanuiapäa. Noid olõ-õi Eestist kukki hulga teedä'.

48. TAHEVA MÕISA TALL-TÕLLAKUUR

Tall-tõllakuuriga nakas pääle Taheva mõisakompleks. Mõisakompleksi osas omma päämaja (varõmin), ait (varõmin), tuulõveski (varõmin), ijäkeldri, kaalukoda, karjahuuv müürüga, keldri, tall-tõllakuur, viinaküük, viinakeldri ja kavvõmbal mõtsavahi maja kõrvalhuunõga.

Lähembält saat kõgõ kotsilõ uuri' punkt nr 38.

Joba 1926. aastal tetti mõisadõ vigatsidõ latsi kodu. 1927. aastal tetti taha'

tubõrkuloosihaigidõ latsi sanatoorium, miä tüüt' nikagu 2004. aastani. Parhilla' omma tan

latsi asõnduskodu ja turvakodu ja ka vannuiniemiisi hoolõmaja. Vahtsõmba' maja' omma ehitedü ildampa sanatooriumitüüliisi elukotussis.

TAHEVA MÕISA TALL-TÕLLAKUUR

Tall-tõllakuuriga algab Taheva mõisakompleks. Mõisakompleksi kuuluvad peahoone (varemeis), ait (varemeis), tuulik (varemeis), jääkelder, kaalukoda, karjakastell, kelder, viinaköök, viinakelder ja metsniku elamu koos kõrvalhoonega. Lähemalt saab kõigega tutvuda punktis nr 38.

Juba 1926. aastal rajati endisesse mõisahoonesse vigaste laste kodu, 1927. aastal aga tuberkuloosihagete laste sanatoorium, mis tegutses kuni 2004. aastani. Nüüd asuvad siin laste asenduskodu ja turvakodu ning vanurite hooldekodu. Ümbruse uuemad hooned on ehitatud sanatooriumipersonali elukohtadeks.